

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

שפת ההיעדר ושפת הרוך: טרנספורמציה בטיפול כהתרה של ה'הזדהות עם התוקפן'
הרצאתה של גב' חיותה גורביץ'¹

במסגרת הרצאות ימי ה' של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

27.10.11 סדרת "כעוף החול – על טרנספורמציה בטיפול"

*****

את פרנצי 'הכרת' באופן בלתי צפוי לפני שנים רבות כשהוזמנתי להצטרף לקבוצת קריאה של ה'יומן הקליני' שלו. הצצתי ונשביתי. פרנצי תרם מושגים והבנות המעבות ומעשירות גם כיום את הגותם של וויניקוט וקוהוט, וקריאה בו עכשיו, בדיעבד, מאפשרת להבינו באופן מגובש יותר. הדמיון בינו לביניהם בחשיבה ובמושגים בולט ביותר אך משום קוצר היריעה לא אערוך כאן השוואה.

רק במחצית השנייה של שנות ה-80 התעורר עניין מחודש בכתביו של פרנצי, יותר מ-50 שנה לאחר מותו. העלאתו מאוב והרנסנס של תורתו בעולם הפסיכואנליטי בעידן של שינויים וחדושים בחשיבה התיאורטית, הביאו לקריאה חדשה בכתביו, ולהכרה בכך שהקדים את בני דורו ובישר על תיאוריות עכשוויות. בכתביו המאוחרים, ובמיוחד ביומן הקליני, הולכת ומצטללת תיאוריה של טראומה מוקדמת, רישומה התוך-נפשי, האימפקט שלה על התפתחות העצמי והשלכותיה הקליניות.

---

¹ הגב' חיותה גורביץ' הינה פסיכואנליטיקאית מנחה בחברה הפסיכואנליטית בישראל, מלמדת ב"מרכז וויניקוט" ובביס לפסיכותרפיה אוניב' ת"א במסלול מצבים מנטאליים ראשוניים.

פרנצי כתב יומן קליני ייחודי ורדיקלי בשנה האחרונה לחייו (Dupond 1988). הוא החל בכתיבתו לאחר שנואש מלקבל את הכרתו של פרויד בכך שהוא, פרנצי, משלים את פרויד. למרות שיתוף הפעולה ההדוק ביניהם במשך שנים, פרויד ראה בכיוון זה כפירה בעיקר. פרנצי נפטר בגיל 59, כמה חודשים לאחר שכתב את הפרק האחרון ביומן, ב - 2.10.32. פרק זה, הנואש והכאוב, נכתב לאחר שפרויד גינה בחריפות את המאמר שפרנצי ביקש להציג בכנס הפסיכואנליטי הבינלאומי באותה שנה בוויסבאדן, אסר עליו להציגו ואף סירב ללחוץ את ידו. פרנצי המרה את פיו של פרויד והציג את המאמר "בלבול השפות בין הילד למבוגר: שפת התשוקה ושפת הרוך", ש"זיכה" אותו בחרם כללי נגדו מצד הקהילה הפסיכואנליטית. היומן הגנוז, אותו סיכם בהרצאה זו, פורסם 53 שנים לאחר מותו - ב 1985 בצרפתית, וב 1988 באנגלית.

היומן, נכתב במשך תשעה חודשים, ולא נועד לפרסום. זהו מסמך מרתק ביותר, מקורי, נוגע ללב בגילוי הלב שלו, ומרשים באומץ וברדיקליות שלו לתקופתו. הוא פורש בו את התלבטויותיו הקליניות עם מטופלים שעברו טראומות מוקדמות קשות ביותר, את הגיגיו התיאורטיים ואת ביקורתו על פרויד. היומן הוא מאד אישי וניכר שפרנצי כתב אותו לעצמו, שכן אינו תמיד ברור. עם זאת, קטעי המחשבות שלו חוברים לכדי תפישה מעמיקה של טראומה מוקדמת והטיפול בה.

ליבת תיאורית הטראומה של פרנצי היא לדעתי במושג 'הזדהות עם התוקפן', המגלם גם את ההתרחשות הטראומטית עצמה, גם את הרישום התוך נפשי שלה, וגם את המרחב הנפשי בין המטפל והמטופל, בו מתרחש הטיפול. בהרצאה הנוכחית אנסה לתאר את המהלך הנפתל של "ההזדהות עם התוקפן" ואת החשיבות הקריטית בפרימתו החיונית לטרנספורמציה בעצמי הפגוע.

מושג נוסף של פרנצי, שבלעדיו תמונת התיאוריה שלו על ההזדהות עם התוקפן אינה שלמה, הוא "אוךֶפּה". המושג, או יותר נכון המיתוס-הנפשי הזה, מהלך עלי קסם מיוחד, ואקדיש לו חלק ניכר מההרצאה. כדי להקדים את המאוחר, אומר רק, שאורפה מופיעה פעמים ספורות בלבד ביומן ומעט מאד נכתב עליה. באופן כללי, היא ביטוי של כוחות

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

הישרדות מולדים המתעוררים לחיים במצבי מוות נפשי ומאפשרים שימור עצמי, המשך קיום ותפקוד גם כשחלקי עצמי נפגעו באופן אנוש. אורפה מתעוררת לחיים כשההזדהות ההשרדותית עם התוקפן מכלה את הנפש.

אך תחילה לשאלה המרכזית: מהי הזדהות עם התוקפן? אנסה להמחיש את המושג באמצעות דוגמה יומיומית. דמיינו לעצמכם, בדומה למפגש-לא-מפגש של פרנצי עם פרויד, שאתם מושיטים למישהו יד והוא לא נוטל אותה. בין אם סתם אינו רואה, או נמנע בכוונה - היד קופאת, חשופה ונוכחת מדי בחלל הריק, כמו חפץ מאובן שאיש לא רוצה בו, ובפנים - בהלה, קיפאון וייאוש: "מה קרה פה? איך זה שהמובן מאליו לא קרה?! אולי עשיתי משהו לא בסדר?". חוסר אונים מוחלט לנוכח האחר, ואי היכולת להשפיע עליו מעוררים מיד כורח להעלים את היד ואת הרצייה ללחוץ יד, את עצם הציפייה שהאחר ייקח אותה בידו, כאילו הרצון הזה מעיד על פגימות עצמית שאין לה כפרה, על פגימות מבישה ומוחלטת.

הרי הרצון להושיט יד אינו פגום והיד המושטת אינה מעוותת ואינה מבישה. איך הפכה לכזאת? האם לא נושיט יותר יד כדי לא לחזור על הפגיעה? האם נשלח יד במחאה מופגנת? בזעם? או כאילו כלום לא קרה? בכל מקרה, הושטת יד כבר לא תהיה ספונטאנית. יחס האחר מכתוב לנו מעתה מערך רגשי שלם שחי בתוכנו ומפעיל אותנו מתוכנו.

חוויה מוכרת זו, שקל לדמיין אותה, ממחישה תופעה רחבה יותר של הזדהות עם התוקפן, הנוגעת בבסיסה בנפש המתהווה, המושפעת והמעוצבת על ידי יחס האחר. בשלב הרוך (כפי שאני מציעה לקרוא לו) אין הבחנה בין חוץ ופנים. פרנצי הציע שמראשית החיים במקביל להשלכה קיימת הפנמה. הוא היה, למעשה, הראשון ש'הפנים' מונח זה לתיאוריה הפסיכואנליטית במאמרו מ-1909 (Ferenczi 1909). ההפנמה, לדעתו, היא המשפיעה באופן מכריע הן על ההתפתחות התקינה והן על הפסיכופתולוגיה. הנפש הרכה נמצאת במצב של dissolution ופעורה לאחר. בטרם קיום העצמי התינוק מתקשר עם הסביבה על שטח פנים רחב הרבה יותר מהמבוגר כי אין לו מנגנוני הסתגרות והוא חווה אותה ללא

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

וויסות וסינון. קיימת נטייה לחיקוי, לאינקורפורציה ולהתאמה מיידית ואוטומטית לסביבה. החוץ נבלע פנימה. פגיעה חיצונית בשלב הרוך מעוררת הלם, חוסר אונים והזדהות כפויה. לפיכך, יש להורה אחריות להתאים את הסביבה לצורכי הרוך.

הסתגלות פעילה של הסביבה מאפשרת הפנמה המרחיבה את הנפש ולא כופה עליה הזדהות מתוך פחד. ב- 30.6.32 ביומן הוא מתאר: כל עוד הילד חי באווירה סביבתית אופטימאלית, הוא יטה: א) לשתף את הסביבה בהנאות שלו. ב) למצוא הנאה נטולת קנאה בשגשוג וברוחה של הסביבה. בשלב זה אין בהתנהגויות אלו שמץ אנוכיות או יוהרה, אלא גדילה עצמית בלתי מעוכבת. זה לא הישג מיוחד וגם אינו נחוה ככזה. התאמה של הסביבה לילד יכולה לעורר מעגלי קסמים מיטיבים (circulus benignus) במקום מעגלי קסמים מרעים (vitiosus). החיים בסביבה נעים בין עקרון ההגנה העצמית ובין התאמה-לסביבה, הקודמת להגנה עצמית.

מימוש הנטיות המולדות, טוען פרנצי, כרוך בהסתגלות פעילה של הסביבה הראשונית לצורכי הרוך. בטרם התהוות העצמי, ובהיעדר יכולת רפלקסיבית, מצבים קיצוניים ומתמשכים של היעדר התאמה של הסביבה לצורכי הרוך קוטעים את חיי הנפש וכופים עליה להתבטל כדי לשמר את החיבור החיוני להורה.

פרנצי אמנם התמקד בטיפול בניצולי התעללות מוקדמת אך הניח שמדובר בטווח רחב של מידות ואופנים של תוקפנות והתעללות נפשית, גופנית ומינית, ושל הזנחה, אדישות וחסך של מה שאמור היה להיות. הוא השתמש אמנם במושג תוקפן אך לא רק במשמעות של תוקפנות גלוייה, ולא במשמעות המקובלת, על פי אנה פרויד, של הזדהות עם התוקפנות של התוקפן. מה שתוקפני הוא האימפקט של החוץ על הנפש הרכה שאינה יכולה להכיל אותו, וכדי לשרוד היא מסתגלת מיידית לחוץ תוך הכחדה עצמית. ההזדהות עם התוקפן היא, למעשה, הזדהות כפויה תוך ביטול עצמי. אני מציעה להשתמש במונח 'היעדר סביבה מתאימה' למגוון האפשרויות בעלות אימפקט טראומטי, במיוחד בשלבי התלות. היעדר סביבה מתאימה נחוה בשלב התלות והרוך כמוות נפשי.

פרנצי הציג פרדיגמה של הנפש השונה במהותה מזו של התיאוריה הקלאסית – לא מהות סגורה הפועלת מתוך מוטיבציה דחפית פנימית, אלא רישום פנימי של טראומה חיצונית. המילה "טראומה" מקורה ביוונית, והשימוש בה היה בתחום הרפואה – פגיעה בעור על ידי מקור חיצוני, המחייבת את האורגניזם לנקוט באמצעי הישרדות אוטומטיים. על פי פרנצי, התגובה ההישרדותית הנפשית לטראומה היא אינקורפורציה כפויה מתוך חרדת הכחדה של יחס התוקפן, פרגמנטציה ודיסוציאציה. פרנצי מתאר זאת כך (ביומן הקליני 7.8.32):

"החיים הנורמלים מתחילים באהבת אובייקט פאסיבית בלעדית. תינוקות לא אוהבים. הם צריכים להיות אוהבים. רק בשלב השני של כלכלת הליבידו, הילד מתחיל לאהוב את עצמו. במידה והאהבה לילד נעדרת (במידה והסתגלות לצורכי הרוך נעדרים), במידה וישנו אחר הדוחק את הילד לאופני סיפוק שאינם בעיתם, האני מוצא את עצמו ניצב בפני מטלות שאינן יכול להתמודד אתן. הוא בהלם, חווה אלימות וזעזוע של החדירה המוקדמת ומגיב במאמץ הסתגלותי ללא כוח שיפוט וביקורת. כל מחאה רפה נדחית והילד נבהל מאובדן האהבה ומטיל ספק בחושים שלו. הוא נמלט לחלומות בהקיץ תוך מילוי הדרישות של האחר, התוקפן. הוא מזדהה עמו מתוך אהבה הזדהותית המותירה את האני בלתי מסופק (בשונה מהזדהות מגדלת), ונפשו עוברת פרגמנטציה ומנותקת".

הקטוע, הפרגמנטציה, הוא תוצאה מידית ואוטומטית של הלם מטראומה חיצונית (Ferenczi 1955 p230), ודומה ליכולת של חיות לקטוע חלק מעצמן בשעת סכנה (אוטוטומיה), כדי לשרוד ולהפיג אימה וכאב. לא מדובר בהפיכת אותו חלק ללא מודע מתוך קונפליקט פנימי, אלא לקטוע של המודעות עצמה, המאפשר לא לחוות חלקי נפש בלתי נסבלים – על ידי דיסוציאציה שלהם, נתק בזרם האסוציאציות (דיס-אסוציאציה). הדיסוציאציה שונה מהדחקה בכך שהיא תגובה אוטומטית לסכנה חיצונית ולא הגנה מפני קונפליקט של משאלה פנימית. הדיסוציאציה מכילה את מה שאירע אך לא נחוה, את מה שאמור היה להמשיך להתקיים אך נגדע באבו.

במצב של טרום-עצמי, בשלב הרוך, הטראומה הנפשית כפולה ומכופלת: התקבעות השבר התוך-נפשי או איחוי מותנים באופן מוחלט ביכולת ההכרה וההכלה של ההורה. בהיעדר יכולת כזו (בין אם האירוע הטראומטי החיצוני אירע על ידי ההורה עצמו או על ידי מקור

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

אחר – (Dupond 1988 ,Balint, 1969) - לטראומה החיצונית נוספת הטראומה של היעדר סביבה המכירה בפחד ומכילה אותו, את השיתוק, את הקיפאון וחוסר האונים, ואינה מאפשרת את תגובות המחאה הספונטאניות לחוויות אלו. היעדר הכלה של ההורה מתקבע כהיעדר וכהכחדה פנימיים. במקום בו רגשות מנותקים, הנפש נעדרת והרגש מת:

"כאן בוטלה האפשרות לבכות את העוול שנגרם, או להשמיע תלונה באזני אדם שניחן בהבנה. רק ברגע זה העולם המציאותי, כפי שהוא, נעשה כה בלתי נסבל, תחושת אי הצדק, חוסר האונים ואובדן התקווה לשינוי מיטיב נעשים מוחלטים עד כדי כך שהאני נסוג מהמציאות, אך מבלי לוותר על עצמיותו. כל אימה, משמעה, איפוא, פיצול כזה; כל ההסתגלות מתרחשת בישות שניתן ללוש אותה בעקבות פיצול כתוצאה מבהלה ומהיעדרות של האני שהכוח (החיצון) מטביע בה באלימות את חותמו, את תוויו שלו; או שהיא משנה את עצמה ברוח הרצון של אותו הכוח האלים" (היומן הקליני).

אי האפשרות למחאה והיעדר אימפקט על האחר מחייבים שינוי ועיוות פנימי של העצמי. כך, מדגיש פרנצי, ההיפך מאהבה אינה שנאה (המבטאת מחאה כלפי התוקפן) אלא פחד. מסלול ההתפתחות מתוך פחד הוא רצף הפסיכופתולוגיה, שהוא למעשה ההשלכות התוך-נפשיות של ההזדהות עם התוקפן. מדובר גם בתהליך הנפשי במהלך המצב הטראומטי אך גם במבנה פנימי המתקבע בהיעדר הכלה של השבר. הנפש מתפתחת מתוך אימה מהחייאת החלקים המנותקים המסכנים חיבור לאחר, בדומה לעצמי הכוזב והאמיתי של וויניקוט. בהיעדר יכולת מנטליזציה אצל ההורה - ההיעדר נעדר גם להורה וגם לילד. מצבי עצמי שלמים ניתקים כדי להעלים את הקרע (rupture) הפנימי ולאחות את החיבור להורה. הילד פועל כ"אוטומטון" לפי רצון האחר, הנחוה כשלו עצמו. במאמרו: 'בלבול השפות בין המבוגר לילד: שפת התשוקה ושפת הרוך', פרנצי דן, אמנם, בטראומה המינית, אך למעשה מיקם אותה בקצה הרצף של טראומטיזציות מוקדמות. בלי לבטל את האימפקט הקיצוני של פגיעה מינית, הוא הניח שהפגיעה בצורכי הרוך היא המוקד של הטראומה הנפשית. המפגש עם התוכן המיני הבלתי מותאם מהווה קודם כל ערעור מכחיד של הקיום העצמי והתוכן המיני חודר פנימה מתוך הזדהות כפויה. כך, על פי פרנצי, הבלבול בין שתי שפות – שפת התשוקה ושפת הרוך - הוא זה שמונע התפתחות

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

תקינה, ולא התשוקה עצמה.

אם נרחיב את המשמעות של שפת התשוקה לכלל מאווייו של המבוגר המשתמש בילד לצרכיו, נאמר עליו שהוא מבולבל ומבלבל בין השפות. הוא אינו מבין את שפת הרוך, כלומר - שהתמסרות הילד אליו אינה הזמנה לשימוש בו, וכי כל התאמה של הילד למבוגר הינה כפייה חיצונית על נפש הילד ואינה תואמת את יכולותיו. הילד אינו יכול לדחות, להדוף או למחות על יחס המבוגר כיון שהוא תלוי בו לחלוטין, חסר אונים, משותק מפחד, ואף אינו יכול להבין מה פגע בו. הבלבול של המבוגר נרשם כבלבול בנפש הילד. צרכי ההורה ממנו חודרים לקרבו והוא מזדהה עם הביטול העצמי הכרוך בכך. אלו מתקיימים ופועלים בתוכו כשתל זר (בדומה לאינטראג'קט של בולאס 1999) הממשיך את מלאכת ההכחזה מבפנים. הוא יחווה את שפת הרוך כמשהו שעליו להעלים כדי לקבל את שפת התשוקה, דהיינו את מאווייו וצרכיו של ההורה, כממשות בלעדית: "הבלבול הוא בלתי נמנע – יש כורח גם לא להכיר בכך שהמבוגר משתמש בילד, וגם להחזיק באמונה שמעשי המבוגר הם אות לאהבה".

הילד חי במצב דמוי חלום – הוא מרחיק מעליו את המציאות כדי להפיג את כוחה הפוגע, ומשמר באופן דיסוציאטיבי את מצב הרכות המצפה להחייאה. העצמי (האמיתי) ורצונותיו מתקיימים במקום בלתי נגיש לאיש (Dupond 1988 p 17): "הרצון העצמי מצוי אי שם במקום לא ממשי, כלומר בממשות הנפשית, כנטייה ללא כל אמצעים כוחניים, כלומר ללא אמצעי עזר גופניים או מוחיים... רצון זה, שאין כוח שיכול להרגו והמרגיש שהוא שלם, מצוי... מחוץ לעצמו...".

העצמי (האמיתי) נסוג מהמציאות, אך לא מוותר. הוא חי במסתרים, משמר שם אמת וממשות פנימיים, מצפה לתיקון (כך גם אצל וויניקוט) ולהשלמת עצמו מהמצב שנקטע (בדומה לקוהוט). ביטויים שונים של המנותק אינם רפלקסיביים אלא 'שידור ישיר' משדה הקיום הנפשי של 'הילד המעולף', החווה את המציאות העכשווית מתוך אימה מחזרת

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

שפת ההיעדר ושפת הרוך / חיותה גורביץ'

האסון ומההתמוטטות הנפשית המקורית. מה שמנותק חי בפנים באופן גולמי גם אם אינו נחוזה.

כל עירור של צורכי רוך מעורר חרדת הכחדה, גינוי עצמי מתוך תחושת פגימות פנימית מוחלטת, ובושה ואשמה על עצם קיום העצמי. הילד מאשים את עצמו על היחס שקיבל, כאילו אמר – אם לא הייתי צריך לא היו מגיבים אלי כך, או לחילופין, אם הגיבו אלי כך ברור שמשוהו בי פגום וזה מגיע לי. לכן הוא גם משחזר את היחס המבטל, את היותו מופעל ונטול רצון משלו. על הילד, למעשה, להשתגע ולקבל באופן מוחלט את המציאות החיצונית, אחרת יוותר לבדו. כך נוצר בלבול בין חוץ ופנים, שפיות והשתגעות, כאב נפשי ואשמה, אהבה וביטול עצמי.

במצבים של הזדהות קיצונית עם התוקפן הנפש כה מפורקת עד שהיא נחוויית כמתה. כלפי חוץ האני פועל כאילו הוא 'אני עצמי', אך למעשה אין זה אלא מנגנון חסר חיים, 'חי למראית עין'. מאחוריו מסתתרות ההריסות של מה שהיה האני. (היומן הקליני 30.7.32) וכשחלק מהאישיות מת, מתות איתו גם האסוציאציות הקשורות בו. מתות אך לא לגמרי, כי הן חוזרות בחלומות, בגוף ובסימפטומים נפשיים. כואב ככל שיהיה, אין אפשרות לוותר על הרצון לאיחוד העצמי. החזרתיות של הטראומטי הוא ניסיון חוזר ונשנה למצוא תיקון מוצלח לשבר הנפשי.

אורפה

כאן אני פונה אל המושג שהזכרתי בתחילת הדברים: "אורפה". הסברה היא, שפרנצי שמע על אורפה מאליזבת סוורן, המטופלת המרכזית המתוארת ביומן הקליני. סוורן, שעסקה בתורות הנסתר ובספיריטואליזם סיפרה לפרנצי שהאורפה שלה מצאה אותו והביאה אותה אליו כדי שיצילה.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

אורפה היא פונקציה מולדת המיועדת לשמירה עצמית ולאימהות מגוננת בהיעדר מישהו אחר שיקח זאת על עצמו. מדובר בכוח פרימורדיאלי מולד של ארגון החיים, המתעורר במצבי מוות נפשי, כשהעצמי מתפורר וקיומו מאוים. אורפה אוספת אליה את שברי העצמי המנותקים, ובמצבים קיצוניים אף מאפשרת השתגעות כדי לשרוד. היא לא רק הכוח ההישרדותי עצמו אלא גם, בדומה ל"מיינד המנותק מהסומה" אצל וויניקוט (1975), ממלאת את הפונקציה האימהית בהיעדרה. אורפה היא גם מלאך שומר המייצר הלוצינציות מנחמות, היא מאלחשת כאב נפשי ושומרת על החלק המנותק מפני פגיעה נוספת.

אורפה יכולה לפתח אצל ילדים אינטליגנטים או רגישים 'תינוק חכם' בשל בטרם עת, המכיר ויודע את נפש התוקפן, מנבא את התנהגותו ומטפל בו. הוא כנוע לתוקפן אך בסתר בז לו, כי הוא יודע שהוא מוגן בפניו. גם הוא, בדומה לאורפה, מנותק מרגש, בעל תבונה עילאית להכיר את האחר, לחזות את מהלכיו ולפעול בהתאם, אך עיוור לצרכיו שלו ומנותק מכאבו, ולכן אינו מסוגל ליצור או להיענות במלואו לקשר. אורפה והתינוק החכם פועלים במישור הבינאישי, אך אינם חלק ממנו.

אורפה יודעת הכול אך אינה חווה סבל ומכאן כוחה המחייב. היא רואה את החורבן הנפשי בלי לסבול. היא מעבר לזמן ולמרחב, בעלת יכולת לראות את העתיד ולצפות טראומות לפני שהן קורות. היא מכירה את התוקפן ויודעת את כוונותיו מראש, והבנתה הקוסמית מאפשרת לה לעכל כל התנהגות מפלצתית של התוקפן (Dupond p 207). במצב של ייאוש וחוסר אונים היא מופיעה וכבמטה קסם מעוררת כוחות (Ferenczi 1933) מולדים שחיכו בשקט להבשלתם. היא מצליחה לשמר את קיומה של האישיות הפרה-טראומטית (Dupond p. 39) אך מתוך שכחה וניתוק רגשי מהחלק הפגוע.

עם זאת, בבואה להציל את הנפש מחורבן, אורפה בעצם מנציחה את ההזדהות עם התוקפן, בדומה למיינד ולעצמי הכוזב המשמרים את העצמי האמיתי במסתרים. היא משמרת קיום הישרדותי, ובהיותה מנותקת מרגש אין לה מספיק חמצן לריפוי ולאיחוי הטראומה. כדי לחבר בין החלקים המנותקים ולהשיב מגע בינאישי אמיתי, יש לחיות את הכאב, לחוות את חוסר האונים מול היעדר היענות, אבל הפעם ללא דיסוציאציה - להכיל בעצמי את

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

שפת ההיעדר ושפת הרוך / חיותה גורביץ'

הטראומה ולהתאבל עליה. שינוי חל רק כשאורפה מוותרת על מקומה הבלעדי ועל תפקידה, והמטפל לוקח על עצמו את הפונקציות המחיות שלה אולם ללא ניתוק מהכאב הנפשי ובאמפטיה לסבל הנורא של חרדות ההכחדה.

אני מציעה שהבנת פועלו של המטפל כמימוש פונקציות אורפיות מאפשרת לקשר בין אורפה המקיימת את הנפש באופן הישרדותי בעקבות הזדהות עם התוקפן, לבין המתחולל בין המטופל למטפל המבקש לרפא ולהחיות את המנותק ולהשיב את החיבור הבינאישי. כדי להבין את הקשר הזה, וכדי להבדיל אורפיות מאדיפליות, עלינו להתוודע גם לרקע המיתי של אורפה ושל המהות האורפית:

אורפה היא הפן הנשי של אורפיאוס, אבי השירה והניגון במיתולוגיה היוונית. כשניגן, נמשכו החיות בחבלי קסם לשירתו, הרים נעקרו ממקומם, נהרות שינו נתיבם, אבנים ועצים הזילו דמעות. לימים התאהב באורידיקה ורצה לשאתה לאישה. בדרך לחתונה, הכיש את אורידיקה נחש והיא צנחה ומתה. אורפיאוס לא יכול היה להתנחם. הוא החליט לרדת למעמקי השאול, אל עולם המתים, ולהשיבה אליו. בעזרת נגינתו ושירתו הצליח לשכנע את אלי השאול להיעתר לבקשתו, אך בתנאי: "...אל תסובב את ראשך לאחור לראות את פניה עד שתגיעו שניכם אל העולם המואר שעל פני האדמה". אורפיאוס המאוהב לא התאפק, הפנה אליה את מבטו (כשהוא כבר בצד המואר והיא עדיין בחשכה), ואורידיקה נבלעה שוב בשאול, והפעם לנצח.

המיתוס של אורפיאוס שונה לחלוטין מהמיתוס האדיפלי. מנקודת המבט של פרנצי, הסביבה הממשית של אדיפוס בינקותו הייתה טראומטוגנית ביותר: האב המאיים רצה להיפטר ממנו והאם לא שמרה עליו. כפילותה של הטראומה החיצונית נרשמה בנפשו של אדיפוס כהזדהות עם התוקפן. חרדותיו של האב נטבעו בנפשו בבלי דעת והוא מימש אותן כאילו היו משאלותיו שלו. בסביבה מאפשרת יכול היה לחוות את המשאלות האדיפליות שלו כתוך נפשיות ולהתבגר מהן ללא מימושן בפועל.

פרנצי, בשונה מפרויד, שולח את אורפה לחפש את אדיפוס התינוק הנטוש, היתום, האורפן. הוא מבקש להעלות מהשאול את הנפש המתה, את החלקים הינקותיים שקפאו

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מאימה. החייאתם מחייבת ירידה לשאול, לאזורי המוות, הייאוש וחוסר האונים המוחלט. חלקים אלו שמורים במצב קפוא בציפייה מתמדת להחייאה. אלא שרק אחר ממשי יכול להחיותם, באמונה שלמה בקיומם, במעורבות פעילה, ובנכונות להתמסר לייעוד המחיייה גם בשאול תחתיות.

המעבר מאדיפוס לאורפאוס הוא, לדעתי, מעבר פרדיגמטי - ממשאלות דחפיות להחייאת חלקים מתים. בנוסף, אורפה מעניקה לאורפאוס (המחיייה שנכשל) פן נקבי, שהופך אותו לאם רחומה ומושיעה. המיתוס של אורפאוס מעלה לקדמת הבמה את האהבה, את השבר והקריעה של האוהבים, את המתת האהבה והחיים, ואת הכמיהה לאחדות ולתיקון. היכולת המופלאה של בן אנוש למות נפשית אך להמשיך לשרוד ולהתקיים – מועלית על נס במושג אורפה.

ביומן הקליני פרנצי חושף ומתאר את החיפוש הנואשים שלו ושל מטופליו אחר החלקים האבודים שלהם, הירידות יחד לשאול תחתיות, למצבי נפש כאובים נטולי נחמה. הוא מתאר מתוך שחזורים בטיפול של סוורן כיצד התעללויות בילדותה המוקדמת שסעו את נפשה והותירו אותה מפוצלת לחלקים שאוחדו על ידי אורפה אך היו מנותקים זה מזה. היא אוזנת בהם בתפקוד הישרדותי המתקיים מחוץ לזרועותיה הנפתלות של ההזדהות עם התוקפן ומעבר לכל פגיעה חיצונית. כך אורפה משמרת את שרידי העצמי, נמתמדות לבדה עם 'כלכלת הסבל' הנפשי. בטיפול, כצעד ראשון, על המטפל לעמוד לצידה ולעזור לה לשמור על החלק הפגוע הגולמי. לעיתים, מספר פרנצי, אורפה של המטפל עוזרת לו לטפל ומורה לו מה לומר כדי לתמוך בחלקי העצמי הסובלים. לשם כך עליה להיות בטוחה שהמטפל יקבל את מחאתה ואת הצעותיה. פרנצי מתאר ביומן כיצד מטופלת הורתה לו להקיף את החלק הנפשי הכואב בעזרת מעטפת בלתי חדירה או להגן על החלק הנותר של הנפש, הממוקם בראש, מפני התמוטטות... וכשילך, בקשה ממנו – שחלק ממנו יישאר איתה כרוח מגוננת. היא תבעה ממנו להעמיד את כוחות הנפש שלו לרשות נפשה המפוצלת על ידי כך שיפנה אליה בפשטות. כשפרנצי דקלם בלי רגש את דבריו זה לא עזר. היא נענתה רק כשמילא את צרכיה בלב שלם. הכרה בכשל של המטפל, דהיינו הנכחת ההיעדר שלו, מאפשרת הנכחת ההיעדר הפנימי והחייאתו.

ברית זו עם המטפל ממלאת את אורפה בנכונות מחודשת לגאול את המתים, להופיע במרחב הבינאישי ולהוביל את המטפל לחלקים המנותקים. החיאה זו קורית בשיתוף עם המטפל, שהאמפטיה שלו, מעורבותו הרגשית וההכרה במתרחש מחבר שוב את אורפה לרגש. היא מתחילה לא רק להבין אלא גם להרגיש (עם המטפל) את הסבל והזוועות שהיא מגוננת עליהם.

הירידה לשאול מחייבת, לפי פרנצי, שלב הכנה של יצירת אמון ביכולתו של המטפל להיענות לצורכי המטופל ולהביאו לויתור על החזקה עצמית אורפית. על המטפל לחפש באופן פעיל מצבים בהם המטופל מתאים את עצמו למטפל תוך ביטול עצמי, ולעודד מחאה וביקורת כדי לאפשר הנכחה עצמית והשפעה על האחר. פרנצי ביקר את החוק הטכני של הימנעות המטפל וטען שאינו תואם, ואף סותר, קיום של סביבה מזמינה ומאפשרת. יצירת סביבה כזו תקל על המטופל להיות "טבעי יותר, הדו-שיח זורם לו בחיות והשאלות והתשובות נהיות טבעיות ושופעות יותר". החיבור האותנטי והחי הוא משאת נפשו המנותקת של המטופל. מטפל אורפי מחפש כל דרך לעורר ולקיים זאת, ללא שום כורח בהתאמה עצמית של המטופל, או הימנעות ממחאה וביקורת. האפשרות לבטא העברה שלילית לתוקפן מאפשרת לחוות את החרדה מולו ללא כורח בפרגמנטציה ודיסוציאציה. פרנצי הציע לעודד באופן יזום את המחאה אצל מטופלים ולהבין את תגובותיהם בהקשר בין-אישי ולא כפגימות פנימיות. על המטפל לבטא עבור המטופל את התחושות המנותקות הזועקות:

"אינך מאמין לי! אינך מתייחס ברצינות לדברים שאני משתף אותך בהם! אני לא יכול להסכים שתשב שם אדיש וחסר רגש בזמן שאני נאבק להעלות משהו טרגי מהילדות שלי!" (Duopnd 1988 7.1.32).

הכלי האנליטי לא עובד בנפרד מהאנליטיקאי. בניגוד לפרויד שלא היה מעולם מטופל, פרנצי ראה את האנליזה מנקודת מבטו של המטופל, והיה קשוב להשפעת המטפל עליו. הוא הדגיש את מרכזיותו של האנליטיקאי באופן שהקדים את זמנו, ושבר את הטאבו על ההתייחסות להשפעת המטפל. בהדגשתו את האימפקט של המטפל ואת תרומתו הבלתי נמנעת לשחזור הטראומה בטיפול, חשף פרנצי את הפגיעות והמוגבלות של המטפל, וחייב

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

הכרה בכך כחלק חיוני בטיפול. על המטפל להיות אמפטי לשפת הרוך ולהכיר בשפת התשוקה של עצמו, ובסובייקטיביות שלו כמכתיבה את האופן שבו הוא מצליח להכיל את המטופל או נכשל בכך. כל אי הכרה באימפקט טראומטי בטיפול מהווה רה-טראומטיזציה, שבדומה למיתוס של אורפיאוס, היא גרועה מהטראומה המקורית, שכן היא גודעת לנצה את התקווה שהתעוררה אצל המטופל.

המטרה האנליטית היא ריפוי ההזדהות עם התוקפן, איחוי החלקים המנותקים, ואפשרות של חיים שלמים של העצמי שלא מתוך פחד. זה קורה ביחסים הממשיים עם המטפל הממלא פונקציות אימהיות ראשוניות, מתוך היענות לשפת הרוך. יחס כזה של המטפל נחוה כאהבה המפוגגת את הפחד, ואז (היומן הקליני 3.6.32) עולה משאלה לרוך ללא מאמץ. זו אינה תגובה נרקיסיסטית אלא אהבת האובייקט הפאסיבית הראשונית שהוקפאה: להיות נאהב על ידי האובייקט ללא צורך לרצות אותו. המטפל אינו אורפה, אבל הוא יכול לקחת על עצמו בטיפול פונקציות אורפיות, שבהיותן מלוות באמפטיה, הן לא רק משמרות אלא גם מכילות, מחיות ומחברות מצבי נפש בלתי נסבלים, ובכך פורמות את ההזדהות עם התוקפן.

הדרך זרועת חתחתים וכל תנועה בלתי תואמת עלולה לסתום את הגולל על מאמצי ההצלה. פרנצי מזהיר, בדומה למיתוס של אורפיאוס ואאורידיקה, שחשיפת המנותק למבט חי עלולה להמיתו שוב. ההזדהות עם התוקפן ממשיכה להפחיד ולגנות מבפנים את צורכי הרוך ולשמרם קפואים. אורפה עלולה בעיתים קיצוניות לחבור להזדהות עם התוקפן כדי לגונן על צורכי הרוך מפני שבר נוסף. מבט אחד מגנה ומזהיר של אורפה יכול להצמיח מחדש כל רוח. המורכבות רבת הפנים של הפונקציות האורפיות היא קריטית בהכרת המבנה ההישרדותי של הנפש, ולכן 'גיוסה' של אורפה לברית הטיפולית הוא חיוני. מבט חומל ומגונן, שאינו פוחד מאימת ההכחדה, יכול למוסס את הפחד של אורפה עצמה מפני חשיפת הרוך והחייאתו, ועל ידי כך להשיב למטופל קיום נפשי שיש בו זרימה וצמיחה ולא רק תגובה הישרדותית.

הקשר הממשי בין המטפל והמטופל הוא המרחב בו משתחזרת שוב ושוב ההזדהות עם התוקפן, לא רק כהעברה של ארועי העבר, אלא כממשות עכשווית בקשר. פרנצי תבע מהמטפל להכיר בכך שבאופן בלתי נמנע, הוא עצמו תוקפן ואף קברן בפועל של נפש

המטופל. בין אם בהבנות שגויות, בין אם בכפיית פרשנויותיו על המטופל, ובין אם בציפייה שהמטופל יתאים עצמו לתנאי הטיפול, על המטפל להכיר כיצד ומתי הוא כופה את עצמו על המטופל או 'משתמש' בו לצרכיו גם באופן לא מודע. בניגוד לתפיסה הקלאסית, פרנצי טען כי יחס המטפל למטופל או לפחות ההכרה שלו באימפקט שלו על המטופל – הוא המאפשר או מונע ביטוי עצמי של המטופל. במילים אחרות, ההעברה הנגדית היא המהווה את ההעברה ולא להיפך. השפעתו של המטפל על המטופל היא קריטית והיא המרחב הבינאישי שבו יתכן תיקון. במידה והוא זוכה באמונה של אורפה הוא יכול, בהכיר באימפקט הממית שלו במצבים שונים, להציל את צורכי הרוך של המטופל ולהשיב לחיים חלקים מתים בנפשו.

אך אין די בפירוש כדי להחיות את האירועים הטראומטיים. (היומן הקליני 31.1.32) 'משהו' חייב להתווסף בפועל, בקשר הממשי, כדי להפוך זאת לממשות מנטאלית. פרנצי מתאר את אותו משהו כפעילות שניתן, כאמור, לכנותה אורפית: מה שמנותק אצל המטופל חי בקרבו של המטפל. כשהמטפל חווה יחד עם המטופל ועבורו את הפגיעה הממיתת כממשות, הוא פונה ישירות לילד הפגוע כמו אם בהולה המתגייסת להצלתו בטרם יזדהה שוב עם הביטול העצמי

הפיצול במודעות הוא ממשי. הילד הפגוע חי וקיים באופן גולמי ומקורי ומגיב לכל אחר כמסוכן לקיומו. ניתן לחבור אליו רק אם מתייחסים אליו במישור הקיום שבו קפא. התייחסות פרשנית בלבד לא נוגעת בו באמת. משחק, רוך, אמון מלא בממשות של החוויה וכניסה לתוכה, כנות ואותנטיות של המטפל הם קריטיים, ומהווים, על פי פרנצי, תרופה לצביעות של הורים המציגים את פעולותיהם כמונעות מאהבה ודאגה לילד, אך למעשה מבטאים דיסוציאציה של עצמם מהמניעים המקוריים שלהם ומתחושותיהם. אמפטיה, אכפתיות וטקט, מתוך הכרה בממשות הניתוק, נוגעים בילד הפגוע ומפוגגים את אימתו מהאחר בחוץ ומהתמוטטות נפשית. יכולתו של המטפל להכיל את הטראומות שלו עצמו מקלות עליו לכאוב יחד עם המטופל, ואז:

" דמעוניהם של הרופא והמטופל מתערבבות ויוצרות אחדות סובלימטיבית, שאולי רק ביחסי אם-ילד אפשר למצוא דומה לה. וזהו הגורם המרפא, המקשר בדבק בר-קיימא את החלקים שנאספו באופן אינטלקטואלי ועוטף את האישיות המתוקנת בהילה של אופטימיות ורצון חדש לחיות" (היומן הקליני 17.3.32).

עם זאת, הירידה לשאול רצופה בכאבי נפש בלתי נסבלים. פרנצי ער לכך שהחייאת חלקים מנותקים של צרכי הרוך מהווה איום ועלולה לגרום למשבר נפשי ובקשר הטיפולי. (היומן הקליני 2.2.32). המטופל חי מול המטפל את האימה מפני רה-טראומטיזציה של צרכי הרוך, וכשהמטפל אינו נענה, ה'תוקפן' הופך להיות המטפל עצמו ולא התוקפן המופנם. כשהמטופל מנסה לשרוד באופן המוכר לו כדי לא לוותר על כוחותיו האורפיים, ניתן לעבד זאת בקשר העכשווי.

כך, פרימת ההזדהות עם התוקפן מעוררת באופן חיוני ובלתי נמנע הפנייה החוצה של התוקפנות שעד כה הופנתה כלפי העצמי. התוקפן המופנם חוזר למקומו המקורי, לאחר, מולו ניתן עתה לחוות חוסר אונים, מחאה וכעס. אז ניתן להבחין בין הסבל הנפשי הראשוני ובין הגינוי והביטול כלפיו ולפסל דרך לטיפול ישיר בכאב הנפשי, שנשמר עד כה על ידי האורפה של המטופל בבדידות ובמסתור.

גם מצבי השתגעות הם חלק בלתי נמנע מהעלייה מהשואל. בכל הזיית טירוף, אומר פרנצי, יש גרעין של אמת, הנעוץ בחוויה הטראומטית המקורית. ההשתגעות מתרחשת כשהילד לא מסוגל למחות על פגיעה בו ועליו להשתגע ולקבל את המציאות החיצונית כבלעדית. פרנצי מציע למטפל להזדהות לחלוטין עם מה שמוגדר כמטורף ולחשוף מבפנים מה מושגל ומה אמיתי (היומן הקליני 15.3.32).

אין להתעלם מהאימה שמתעוררת כתוצאה מעיבוד כזה. המטופל נבהל מכך שאם הוא משתחרר מהשתלים, הוא כורת חלק מעצמו ובמקביל מזיק בכך למי ששתל בו את החלקים הללו, כאילו הם קשורים בחוט וירטואלי ל'תורם'. החזרת השתל לתורם מפחידה, כי המבוגר לא היה 'תורם' אותו לו יכול היה להכילו. החזרת השתל עתה כרוכה בהכרה של

שפת ההיעדר ושפת הרוך / חיותה גורביץ'

המטופל שהוא אינו מוכן להיות ריאקטיבי, והוא 'כופה' על ההורה המנותק להכיר בחלק בלתי נסבל שלו עצמו. הבהלה היא שההורה או המטפל 'יתפרק' ואז יאבד החיבור החיוני לקיומו של הילד או המטופל. התיקון לכך בטיפול מתרחש כשהמטפל מוכן לקחת על עצמו אחריות על חלקו.

בדרך העולה משאול תחתיות על האנליטיקאי לדעת שבכל רגע הוא עלול להיות הקברן של המטופל. (היומן הקליני 8.3.32, Rudnysky 1998) בקשר הממשי הוא התוקפן בפועל. הפחד ממנו הוא ממשי. גם כשמתעוררת התלהבות מחוויות טובות עם המטפל, "הצד האפל לא חדל להתקיים" והפחד משחזור לא נעלם. מדובר, למעשה, בעיבוד חוזר ונשנה של ההעברה השיחזורית הטראומטית. כשהמטפל מכיר בכך שמעשיו או מילותיו 'ביצעו רצח', המטופל יכול לחוות זאת בכאבי נפש ממשיים ולהכיל את חרדת הכחדה ללא דיסוציאציה ובלי טירוף מגונן.

פרנצי מתאר את אי הנוחות שלו מלהיות מואשם כרוצח, אך מכיר בכך שמצבים אלו בלתי נמנעים. בשונה מהרצח המקורי, אסור למטפל להתכחש לאשמתו (האנליטית) – מכך שאינו יכול להציע את מלוא הדאגה, הטוב וההקרבה האימהית, ולכן הוא חושף את מטופליו לאותה סכנה ממנה נחלצו בעור שיניהם. פרנצי מודה בפני המטופל בקוצר ידו ומביע את צערם על כך, במיוחד עם מטופלים מאד פגועים. אך הוא לא מאבד תקווה לשיקום האמון ולצמיחה מיסודות חיוביים קיימים כדי להגיע להתפייסות ולהבנה. לא ניתן לבטל מה שאירע, אבל כן ניתן להשלים עם חסר, להתאבל עליו, ולהכיל אותו ללא המתה של העצמי (היומן הקליני 22.3.32).

אורפה מספקת חמצן לחלקים האאורידיקים אך לא מפוגגת את הפחד מהתוקפן. לשם כך היא זקוקה לליווי פעיל של המטפל, ולאמון שלו בקיומו של החלק המנותק. המטפל, מציע פרנצי, צריך לחוש אותו, להיות אמפטי אליו ולפנות אליו ישירות, לקחת על עצמו להגן ולשמור על המנותק, להכיר בפחד שלו מפני התמוטטות ולהבין שהוא עצמו, המטפל, נתפש כתוקפן שעלול ואף פוגע בעצמו בצורכי הרוך המתעוררים.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

פרנצי בונה דמות של מטפל אורפי, שיש בו מאורפיאוס ומאורפה, אולם עם כוונת ריפוי ותיקון – עם יכולת לחיות ולהכיל את צורכי הרוך שנכחדו באיכם ואת אימת ההכחדה האופפת אותם. הוא לא מוותר. בכל פעם שהם גוועים הוא חוזר להחיותם. הוא שומע קולות מאוב ומאמין בקיומם גם כשאינם נאמרים במפורש. המטפל האורפי מאמין בקיומו של המנותק, והותר לכך שיחובר בחזרה לחיים, ישמיע קול וידבר.

דוגמה

דודי רוצה למות, לא יכול לסבול יותר את הכאב, בוכה ללא הרף, משוטט שעות ארוכות ברחוב ומדמיין את אהובו שנשט אותו עם חברו החדש והוא לבד זרוק ונטוש. בעצם, הוא אומר לעצמו שוב ושוב, "הייתי עבורו טעות (מעוות מילים שלו) ובעצם הוא רואה בי זקן מטורף ולכן מחק אותי ואת כל מה שנתתי לו. עכשיו יש לו חבר צעיר ויפה שמתאים לו, ולי אין יותר חיים. החיים מוכיחים לי שוב ושוב שמה שטוב לא נועד לי. אני צריך למות. אני לא ראוי לאהבה". הוא חוזר להטיח את ראשו בקירות ומרסק חפצים. שונא את עצמו ומרגיש שהראש שלו דפוק. כל הזמן מדמיין את עצמו זורק עצמו מתחת לגלגלי מכונית דוהרת ונמעך.

התכנון מאד ממשי ואני דואגת, פוגשת אותו מדי יום. בפגישות אני המומה מגילויים של חלקים שונים שלו המנותקים זה מזה ומתחלפים במהירות, ביניהם הוא פורץ בזעקות שבר, בבכי קורע לב שנשמע לעיתים כמו טנטרום של זעם. פעם ראשונה היה לו קשר כזה. עורר בו את הרצון לקשר, את כל האהבה שיכול לתת, והחבר זרק את זה כמו זבל. הוא לא ישלים עם זה.

אני מתארת לו כיצד הנטישה מעוררת בו הלקאה עצמית אינסופית, ומחאה מיואשת המלווה בדמיונות שיפר את המציאות של רוע הגזירה. הוא יחזיר אותו אליו. לא יכול להיות שהוא אוהב וננטש כך. איך אפשר לקבל מציאות כזו. כך היה בעבר וכך היום, גם

איתי. אני מוצאת את עצמי קוראת לו דודילה ומדברת אליו כאילו היה ילד קטן, מדברת ישירות לילד המת בפנים ששולח החוצה קולות מחאה ועדיין בלי קול משלו.

דברי מעוררים פרצי שנאה כלפי על כך שאני מפקירה אותו, לא מטפלת בו ולא שומרת עליו. "שום דבר לא משנה. כל השנים בטיפול לא עזרו כלום. כלום כלום כלום. שום דבר לא שווה". כשהוא מרגיש אותי קרובה זה רק מחדד את הכאב והוא שונא גם את זה. לא רוצה להרגיש את זה. וגם לא יודע לנבא מתי אהיה אתו ומתי אעלם לו. עוזב פגישה בזעם. אני מכירה את התגובות הללו ויודעת שעמוק בפנים הוא בחוסר אונים מוחלט והכאב הנפשי הורג אותו, אך החלק הזה עטוף מחד בהזדהות עם התוקפן ובאמונה שיכול להפר את המציאות. עם זאת, לראשונה מטיח בי את הזעם במקום בעצמו, ואני רואה בכך פרימה של ההזדהות עם התוקפן.

לעיתים הוא מסוגל לדבר על עצמו בתבונה אורפית המחברת בינינו - "אני מבין היטב שכל מה שאני יודע לעשות כרגע הוא להרוס, וכך אני הורס גם את הקשר שלי איתך כי אני כל הזמן כועס עליך ומאשים אותך בעוד את מנסה לעזור לי. אני יוצא ממך ברגשי אשמה כבדים ואני לא מרגיש נוח לחכות ולחפש הישענות ועזרה מאדם שאני כל כך מגעיל כלפיו." אני אומרת שוב ושוב שאני יודעת את הכאב שממנו נובע הזעם וההאשמות, ושאני באמת מותירה אות לבד בכאבי נפש בלתי נסבלים ואיני מצליחה להקל עליו. אני חשה שאני מדברת לילד נואש הזועק לעזרה ומאשים את עצמו על הסבל שלו. ואז הוא אומר ללא זעם אלא בייאוש - "אני לא רואה מוצא למצב הזה ואני כועס עליך על שאת מזכירה לי כל מיני דברים ומנסה להרוס את ההגנות שלי ואז משאירה אותי לבד. הייתי מאוד לבד בסוף שבוע הזה ועמדתי לבדי מול כיתת יורים, את לא היית שם כי כך בחרת, ואני חווה את זה כעונש על ההתנהגות שלי ואני לא יכול יותר לצפות ממך ולא לקבל. אני צריך עזרה באופן ממשי ונואש".

מתוך הזעם בוקעת דודי הקטן ששרד התעללויות רבות בילדותו המוקדמת ומצא מקלט ונחמה בדמיונות גרנדיוזיים על היותו נאהב ומיוחד. כוחותיו האורפיים ניחמו אותו ללא הרף אך במחיר כבד של מוות נפשי שהשתחזר עם כל מכה מציאותית.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

לראשונה דודי מצליח לבטא הזדקקות כלפי באופן ישיר – רוצה לסמס לי כשנכנס למיטה כי נורא מפחד לבד וגם שיממש את הרצון להידרס. אני מסמסת לו כל ערב וכל בקר. לאחת הפגישות מוקדם בבוקר הגיע זעום ביותר והתחיל לדבר בשקט ובקור על כך שהחליט לגמור עם הכול. לא יכול יותר. "אני לגמרי לבד. אף אחד לא אתי. את מעוררת תקוות וציפיות ואז נעלמת לך". הסתבר שזה שלא סימסתי הבקר נתפש כך. אני מראה לו איך כל אי היענות לציפייה ולהזדקקות שלו ממש הורגת אותו. זה דורס את ההזדקקות. "היום לא סימסתי וכל החיבור מאתמול נחתך ונעלם וזה הרג אותך. הייתי צריכה לדעת שאתה זקוק לי גם הבקר". קול קטן בוקע: "באמת נורא רציתי שתסמסי לי...", ואז בקול שונה: "לא, זה בלתי אפשרי, זה לא יתכן. אני נטל עליך ולא יתכן שאני כל הזמן אצטרך אותך. אני אגמור עם זה ודי". אני מראה איך ברגע שאני לא נענית לצורכי הרוך הוא מרגיש עול לא רצוי וכך מתמיד, והוא שונא את עצמו כפגום וראוי להכחדה. ואז הוא מספר בשקט בשקט שכל הזמן רואה את עצמו גווייה מתה, מעוכה, שרועה על הקרקע. רוצה לקפוץ כל הזמן מתחת לכל מכונית. אני מספרת לו שבכל פעם שההזדקקות שלו נרצחה כמו איתי היום הוא נותר כך, גווייה מעוכה. להרגיש את זה, זה נורא. בלתי נסבל. הוא רוצה להידרס כדי להשתחרר מהכאב אבל בעצם זה הכאב שישנו וחי בתוכו ורוצה לחיות. כל החיים ניסה להרוג אותו כי אחרת אי אפשר היה לחיות. כשאמא פגעה בו ואמרה לו דברים רעים, הוא ממש הפך להיות מה שאמא ראתה בו ואילו דודילה המת נותר נטוש. הרצון להידרס מתאר באופן קונקרטי איך נדרס שוב ושוב. עכשיו כשהילד המת חי בינינו הוא אינו כפוי להמית את עצמו יותר. הכאב נוכח וחי. אני יודעת שהחייאת המנותק בעצם הורגת אותו מכאב ושאני מעוררת הזדקקות וגם כאב בלתי נסבל. אבל אסור יותר להרוג את הילד המת הזה.

באחת הפגישות משתתק ונראה המום. כשעודדתי אותו לדבר, אמר שפוחד שאחשוב שהוא משוגע ושאאשפז אותו. לאחר שהרגעתי אותו, סיפר שהייתה לו הזיה מוחשית לחלוטין שנכנס לשירותים, מתפשט וחוזר לחדר ערום ומתכרבל בחיקי. הוא המום ממה שקרה לו, מרגיש שהשתגע, מאד מבוהל. אני נרעשת יחד אתו ואומרת – אתה לא משוגע. כשנולדת והיית אמור להתכרבל אצל אמא, כשנתת את עצמך לחיבוק, היית זקוק לכך שהיא תחזיק ותחבק אותך ואת כל גופך ברוך ותסתכל עלייך בהתפעלות ובאהבה. במקום זאת היית

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

צריך להשתגע ולהאמין ולקבל שהפגיעות הן מה שנכון ומתאים. עכשיו אתה התינוק הזו שחי בסתר כל השנים בתוכך, והיום אתה מעז שוב להחיות אותו איתי ואצלי.

הבכי עתה נטול זעם אבל רווי בכאב. "אין בי שום דבר טוב, הכל רע רע". אני אומרת לו שזה לא נכון וברגע מסוים שואלת – תגיד משהו טוב אחד על עצמך. מציץ בי בין הידיים על הפנים ואומר בחיוך קטן – יש לי גוף יפה, ושנינו פורצים בצחוק עד דמעות. בערב מסמס שמרגיש מעודד. "המון המון זמן לא צחקתי והיום זה קרה לנו". כתבתי לו שזו הייתה חוויה נדירה ומיוחדת. עונה – נכון. הרגשתי שאני חוזר להיות אני בקרבה מאד טובה איתך. זה היה רגע מאושר עבורי.

סמס למחרת- "אני כבר יום וחצי בלי שגעת. מפחד שזה יחזור אבל זה לא חוזר. את עוזרת לי המון ונותנת לי בטחון שאף פעם לא היה לי. פעם ראשונה בחיים שאני מרגיש מטופל". בהדרגה השגעת נרגעת. הוא לא מדבר יותר על התאבדות ומרגיש יותר כוחות ורצון לחיות.

דודי נכנס לפגישה ועיניו רכות וקורנות: "משהו מוזר קורה לי. אני נרדם בלי כדורים, מאד רוצה לישון וישן המון שעות וישן ממש טוב". אני אומרת שזה מאוד טוב כי הגוף נרגע אחרי שהיה שדה קרב נוראי. הוא אומר שמרגיש כאילו שדים יצאו ממנו וחוזר לעצמו. כאילו תקף אותו וירוס והחלים ממנו. הוא אפילו הולך ברחוב אחרת, קיים בגוף שלו. וגם קורים לו עוד דברים חדשים – בא לו לאכול כל מיני דברים טובים, להתלבש יפה, לחגוג את החיים. "תגידי חיותה את לא פוחדת שאני מאני?" לא, עניתי, אתה חוגג את החיים ואת עצמך ובאמת שרדת שדה קרב נוראי והיום אתה חי את עצמך. זה שבא לך עוד לא אומר שאתה מבטל את המציאות ועושה דברים בלי חשבון. הכמיהה ישנה והחשק מתעורר כי כל כולך חי. מה שניתן לממש תעשה מה שלא – לא. "ומה יהיה כשהשגעת תחזור?" שאל. "אני כאן, ותמיד אהיה אתך כשתזדקק לי" עניתי.

ואז סיפר שהלך לגינה שבה היה יושב עם האהוב שנשט. הרגיש שאסור שלא יהיה לו מקום בעולם. האהבה והכמיהה לאהוב נותרו אבל זה לא הורס אותו. כבר לא נלחם על כך שיחזיר אותו בכל מחיר. אולי מקבל את זה גם אם הכמיהה והאהבה לא מתו.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

שפת ההיעדר ושפת הרוך / חיותה גורביץ'

אמרתי שעד עכשיו ניסה לעקור את הכמיהה אבל זה כאילו לעקור את הלב. "הכמיהה מכאיבה אבל אסור לעקור את הלב. הלכת לקפה לוודא שאתה יכול לעמוד בכאב על מה שאבד ולהישאר קיים בלי להרוג את הלב. הכאב הוא החיים שבתוכך".
דודי בקש להמית את עצמו, ירד לשאול להשיב את הכמיהה והאהבה וחזר למציאות שבה הוא לומד להשלים עם כאביו.
במצבים בהם המוות הנפשי מאיים לכלות את המטופל ואותי, קולו של פרנצי מלווה אותי. אני מוצאת בו אורפה שמחזקת אותי ומובילה אותי בנפתולי כאבי הנפש המייאשים ביותר ומברכת את הכוונתה בכל החיאה של נפש חבולה.

רשימת מקורות:

התרגומים של קטעי היומן הקליני לעברית - ארנה ווסרמן

Balint, M., 1969. Trauma and Object Relations. International Journal of Psychoan. 50(4), pp.429-433

Bollas, C. 1999 The Return of the Oppressed. A lecture held in Bar-Ilan Univ

Dupond, J. (ed). 1988 The Clinical Diary of Sandor Ferenczi. Harvard Univ. Press, Mass.&London

Ferenczi, S. 1933. Confusion of Tongues Between Adults and the Child in
Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis.
1955, Basic Books, USA

Ferenczi, S. 1955. Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis. 1955, Basic Books, USA

Rudnysky, P.L., 1988. The Analyst's Murder of the Patient. American Imago 55.3 (1998) 349-359

Winnicott, W.W.1975. Mind and its Relation to the Psyche-Soma (1941).
in: Through Pediatrics to Psycho-analysis.Basic Books, N.Y. ch. 19

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית